

CİHAN HARBİ'NDE SUDAN'DAKİ OSMANLI FAALİYETLERİ VE ŞEYHÜLİSLAM'IN CİHAT MEKTUBU

Mustafa ÇABUK*

ÖZ

İngiltere'de İmparatorluk Savaş Müzesi Arşivi'nde yaptığım çalışmalar sırasında temin ettiğim bu mektup; Osmanlı şeyhülislâmı Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi tarafından 1915 yılı içerisinde Sudanlı Müslümanlara gönderilmiştir. Şeyhülislâm, fetva tarzında kaleme aldığı mektupta Müslümanların neden, kimlere karşı ve niçin savaşması gerektiğini, ayetlere, ulema kararlarına ve İstanbul'da savaşın başlamasından hemen sonra yayımlanan cihat fetvasına da göndermeler yaparak izah etmektedir. Şeyhülislâm, Sudanlı Müslümanları, Osmanlı Devleti yanında cihada davet etmektedir. Bunun gerekçelerini de mektupta açıklamaktadır. Mektupta zaman zaman sorular sorulmakta ve yine sorulara ulemanın ağzından cevaplar verilmektedir. Şeyhülislâm söylediği sözleri, ulemaya onaylatmaktadır. Böylece mektup Şeyhülislâm tarafından yazılmış olsa da ulemanın cihat hususunda fikir birliğinde olduğu vurgulanmaktadır. Cevap verilen sorular, mektubun farklı paragraflarında tekrar sorulmakta ve tekrar cevaplanmaktadır. Bu yöntemle, Müslümanlara yapılan çağrılar tekrarlanarak vurgulanmaktadır. Bu çalışmada, Şeyhülislâmın mektubunun incelenmesiyle birlikte Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti ve müttefiki Almanya'nın Müslümanlara yönelik politikaları, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki cihat politikası, savaş sırasında Osmanlı Devleti'nin Sudan'daki faaliyetleri, Sudan halkının cihat davetine verdiği tepkiler ve Almanya'nın cihat politikasından beklentisi de ele alınıp ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı, Cihat, Sudan

OTTOMAN ACTIVITIES IN SUDAN IN THE FIRST WORLD WAR AND SHAIKH AL-ISLAM'S JIHAD LETTER

ABSTRACT

I obtained this letter from Archives of the Imperial War Museum, during my studies in England. The letter was sent to Sudanese Muslims in 1915 by Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi who was Shaikh of Islam of Ottoman Empire. Letter was written in a fetwa style. In the letter, Shaikh of Islam explained why Muslims should fight, against whom and why. He was explained his arguments according to the verse of Quran, decisions of ulema (Scholars) and fetwa of jihad which was immediately published in Istanbul after the beginning of the World War First. He invited Sudanese Muslims to the jihad beside the Ottoman State. The reasons for jihad were also explained in the letter.

In the letter, questions were asked to the ulema (Scholars) from time to time, and answers were given to the questions by ulema. In this way, the words of Shaikh of Islam in the letter, confirmed by Ulama. Thus, although the letter was written by Shaikh of Islam, it is emphasized that Ulema was in unity about

* Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. cabukm@yahoo.com

jihad. Answered questions are asked again and again in different paragraphs of the letter and answered again. With this method, the calls made to Muslims are repeated and emphasized.

In this study, with the examination of the Shaikh of Islam's letter, the politics of the Ottoman State and it's ally's Germany, towards to Muslims of the world, the Jihad policy of the Ottoman State in the First World War, the activities of the Ottoman State in Sudan during the War, the reactions of the Sudanese people to the invitation of Jihad and finally the expectations of Germany from jihad policy were also tried to be discussed and put forward.

Keywords: World War First, Ottoman, Jihad, Sudan

Giriş

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya ile ittifak yaptıktan sonra Almanya'nın da teşvikiyle, Dünya Müslümanlarının desteğini sağlamak için Cihâd-ı Ekber ilan etti. Dünyanın değişik bölgelerinde yaşayan Müslüman topluluklara bu fetvalar gönderildi. Bu fetvaların gönderildiği yerlerden biri de Afrika kıtasındaki İslâm topraklarından olan Sudan'dı. Cihat fetvasının yanı sıra Osmanlı padişahı Sultan Mehmet Reşad, Osmanlı orduları Başkomutanı Enver Paşa ve Osmanlı şeyhülislâmı Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi de Müslümanları Cihâd-ı Ekber'e katılmaya davet eden mektuplar gönderdiler. Bu mektuplarda Halife'nin, Emîrü'l-Mü'minîn (Müslümanların lideri) olarak düşmana karşı cihat ilan ettiği ve Müslümanların bu çağrıya uyması gerektiği belirtildi.

Bu makalenin konusu olan mektup, Şeyhülislâm Ürgüplü Hayri Efendi tarafından gönderilen cihat mektuplarından biridir. Genel olarak mektupta, cihat fetvasının içeriği tekrar edilmekle beraber sıklıkla Sudan Müslümanlarına hitap edilmektedir. Mektup soru-cevap tarzında ve karşılıklı konuşma yapılmış gibi kaleme alınmıştır. Mektupta, Fransa, İngiltere ve Rusya gibi düşman devletlere karşı Müslümanların neler yapması gerektiği bildirilmiştir. Özellikle de Fransızlara karşı nasıl mücadele edilmesi gerektiğine yer verilmiştir. Buradan da mektubun, Fransa sömürgesinde yaşayan Müslümanlara yönelik olarak hazırlandığı anlaşılmaktadır.

Şeyhülislâm mektubu Arapça yazmıştır. Bu çalışmada mektup Türkçeye çevrilerek incelendi. Mektubun amacı, yazılış tarzı ve hedef kitlesi analiz edilmeye çalışıldı. Mektubun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki Müslümanlara yönelik izlediği politikalar ve cihat politikası ele alındı. Ayrıca, "Almanya'nın cihat politikasından beklentisi neydi, Osmanlı Devleti'nin Sudan'da savaş sırasında yürüttüğü faaliyetler nelerdi, Osmanlı Devleti'nin cihat çağrısına Sudan'daki Müslümanlar nasıl cevap verdi, Osmanlı Devleti'nin Cihâd-ı Ekber ilanı, Sudanlı Müslümanların işgalci güçlere karşı tavrında bir değişiklik oluşturdu mu?" gibi sorulara, bu çalışmada cevap bulmaya çalışıldı.

Cihat

Cihat, nefisle mücadele, İslâm'ı tebliğ ve düşmanla savaşma anlamında kullanılan bir kavramdır. Arapçada, güç ve gayret sarf etmek, bir işi başarmak için elinden gelen bütün imkânları kullanmak, mânâsındaki "cehd" kökünden türeyen cihat; İslâmî literatürde, dinî emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten men etmek, İslâm'ı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı

mücadele vermek şeklindeki genel ve kapsamlı anlamı yanında fıkıh terimi olarak daha çok Müslüman olmayanlarla savaş, tasavvufta ise nefs-i emmâreyi yenme çabası için kullanılmıştır. Cihat, Kur’ân-ı Kerîm’de isim olarak dört, bundan türeyen fiil şeklinde yirmi dört yerde geçmektedir. Cihat eden kişi anlamındaki “mücâhid” kavramı ise iki ayette zikredilmektedir. Bu ayetlerin bir kısmında, mesela, Tevbe Suresi’nin 9/41, 44, 81, 86 ayetlerinde, cihat kelimesinden doğrudan savaşın kastedildiği anlaşılmaktadır. Ayetlerin bir kısmında ise Allah’ın rızasına uygun bir şekilde yaşama çabası anlamındadır. Cihatla ilgili birçok hadis de mevcuttur.¹

Hadislere göre cihat; hayatın gayesi olarak Allah’a kulluk etmek, Allah ve Resulü’nün koyduğu ölçülerin fert ve toplum hayatına uygulanmasına çalışmaktan İslâm’ı diğer insanlara tebliğe, İslâm ülkesini ve Müslümanları her türlü tehlike ve saldırılara karşı savunma ve bu konuda gerektiğinde savaşmaya kadar kapsamlı bir anlam taşımaktadır. Cihat; kalp, dil, el ve silâh gibi beşerî aksiyonun ortaya konulduğu her vasıta ile yapılabilmektedir. Müslüman fıkıh âlimleri (hukukçular), cihatla ilgili âyet ve hadislerden yola çıkarak cihadı bu en geniş anlamıyla ele alıp yorumlamışlardır. Cihadı; nefse, şeytana, fâsiklara ve inanmayanlara karşı olmak üzere kısımlara ayırmışlardır. Ancak, genel olarak cihadın gayrimüslimlerle savaş anlamındaki özel mânası ön plana çıkarılarak, Allah yolunda can, mal, dil ve diğer vasıtalarla savaşta elden gelen güç ve gayreti sarf etmek şeklinde tarif edilmiştir. Normal şartlarda cihadın farz-ı kifâye (Müslümanların bir kısmının katılması ile diğerlerinin üzerinden zorunluluğun kalkması), umumî seferberliği (neff-i am) gerektiren bir tehlike ve saldırı halinde ise farz-ı ayın (bütün Müslümanların katılması zorunlu) olduğu konusunda Müslüman fıkıh âlimleri görüş birliği içindedirler.²

Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’nda Cihat Politikası

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı’na girdikten sonra, İslâm devlet geleneğinde çok önemli bir yeri olan ve savaşın İslâm hukukuna göre meşru olduğunu gösteren Cihad-ı Eber’i ilan etti. Cihat ilanı hem savaşın meşru olduğunu göstermesi açısından hem de Müslümanların desteğinin alınması açısından önemliydi. Osmanlı Devleti ile ittifak yapmış olan Almanya da cihat ilanını teşvik etti. Hilafet’in İslâm dünyasındaki manevî etkisinden istifade etmek amaçlandı. Böylece Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan Müslümanların yanı sıra İngiltere, Fransa ve Rusya gibi düşman devletlerin idaresi altında yaşayan Müslümanların da dinî duygularına hitap ederek Müslümanlar arasında yardımlaşmanın sağlanması amaçlandı. Cihat ilanı ile beraber, sömürgeci devletlere karşı Müslümanların ayaklanması ve İtilâf Devletleri’ne karşı Dünya Müslümanlarının halifenin liderliğinde Osmanlı ve Almanya’nın yanında yer alması hedeflendi.³

Sultan II. Abdülhamit Han (1876-1909) da iktidarı döneminde, emperyalist devletlere karşı Pan-İslâmist politikaları potansiyel bir silah olarak gündeme getirmişti. Sultan II. Abdülhamit’in politikalarında Müslümanlar arasındaki kültürel bağların devam ettirilmesi ve yardımlaşma duygusunun geliştirilmesi hedefleniyordu. Sultan

¹ Ahmet Özel, “Cihat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul, 1993, s. 527

² Özel, a.g.m., s. 528

³ M. Metin Hülagü, “Pan-İslâmist Faaliyetler(1914-1918)”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 556

II. Abdülhamit'in politikaları sonucu Hindistan'daki ve Afrika'daki camilerde okunan hutbelerde sultanın adı zikrediliyordu. Dünya Müslümanları Osmanlı topraklarında yapılan hayır işlerine ve büyük projelere de yardımlar gönderiyorlardı. Pan-İslâmist politikalar sonucu Osmanlı toprakları dışında yaşayan Müslümanlar, Osmanlı Devleti'nin durumuyla yakından ilgilenmeye başladılar. Bu durum ise emperyalist güçlerin Osmanlı Devleti'ne karşı daha saldırgan politikalar izlemesini engelledi. Birinci Dünya Savaşı'nda yapılmak istenen ise Sultan II. Abdülhamit'in politikasından farklıydı. Almanya ve Osmanlı ittifak ederek, İtilâf Devletleri'nin işgali altında yaşayan Müslüman toplumlarda davranışsal değişimleri amaçladılar. Müslümanların kendilerini yöneten İtilâf Devletleri'ne karşı silahlı mücadeleye başlamasını amaçladılar.⁴

Almanya, Halife'nin manevî otoritesini kullanarak cihat fermanı ile farklı milletlere mensup Müslümanları, Osmanlı Devleti ve Almanya lehine ayaklandırarak Hindistan'dan, Arap Yarımadası'na; Habeşistan'dan Türkistan'a kadar olan bölgede, İtilâf Devletleri'ne karşı harekete geçirmeyi hedefliyordu. Almanya İmparatoru, Alman orduları başkomutanı, Alman generaller, Cihâd-ı Ekber'in ilanının İtilâf Devletleri aleyhine büyük sıkıntılar doğuracağını ümit ediyorlardı.⁵

Alman yöneticiler, daha önceden yapılan cihat çağrısının, Cezayir'de, Sudan'da, Libya'da sömürgeci güçlere karşı etkili olduğunu, sömürgeci güçlerin yerel direniş güçleri karşısında silah olarak sahip oldukları üstünlüklere rağmen çok kayıp verdiklerini görmüşlerdi. 1896 yılında Sudan'da İngilizlere karşı cihat ilan eden Mehdî Hareketi 19. yüzyılda yabancı işgaline karşı oluşturulan en etkili ve başarılı yerel direniş harekâtıydı. Almanlar, Osmanlı Devleti'nin desteğiyle, İngilizlere karşı Mısır ve Hindistan'da, Cezayir, Sudan ve Libya örneğinde olduğu gibi direniş hareketleri örgütlemek istiyorlardı. Libya ve Cezayir'de işe yarayan cihat, neden Mısır ve Hindistan'da kullanılmamasın diye düşünüyorlardı. Almanlar yaptıkları Afrika seyahatlerinde bir ideoloji olarak İslâm'ın yerel direnişleri örgütlemadaki rolünü görmüşlerdi. Almanlara göre cihat, Müslümanları birleştirerek sömürgeci güçlere karşı direnişe geçirebilecekti.⁶ Alman İmparatoru cihat propagandasını desteklemek için beş milyon mark vereceği sözünü verdi; ancak Almanların desteği çok düşük seviyelerde kaldı. Almanlar Avrupa'daki savaşa odaklandı ve Birinci Dünya Savaşı'nda küresel bir vizyon geliştiremedi.⁷

11 Kasım 1914 tarihinde Osmanlı Meşihat makamınca bütün Müslümanlara hitaben bir cihat fetvası hazırlandı. Hazırlanan bu fetva 3 gün sonra 14 Kasım 1914 tarihinde Fatih Camii avlusunda Fetva Emîni Ali Haydar Efendi tarafından halka okundu. Soru-cevap şeklinde hazırlanan bu fetvada beş soru sorulmuştu. Cevapları ise Şeyhülislâm Ürgüplü Hayri Efendi vermişti. Fetva metni, eski şeyhülislâm, fetva emîni ve ulemeden 29 kişi tarafından da imzalandı ve 23 Kasım 1914 tarihinde Padişah iradesiyle neşredildi. Şeyhülislâm, bir beyannameyle yeryüzündeki bütün

⁴ Tilman Lüdke, *Jihad made in Germany: Ottoman and German Propaganda and Intelligence Operations in the First World War*, Lit-Verlag, Münster, 2005, s. 12

⁵ Hülâgü, a.g.m., s. 556

⁶ Lüdke, a.g.e., s. 33-35

⁷ Michael Pesek, "Jihad Made in Germany: German Propaganda in East Afrika during to First World War, 1914-18", s.8. (www.academia.edu/3677712/Jihad_made_in_Germany_German_propaganda_in_East_Africa_during_the_First_World_War_1914-18; erişim tarihi: 18/04/2017)

Müslümanlara farz olan cihadın herhangi bir Hristiyan devlete değil, yalnız “Hilafet-i İslâmiye’ye hücum ve düşmanlıklarını izhar ve ispat edenlere karşı” olduğunu açıkladı. Cihâd-ı Ekber fetvası ilk defa Arapça olarak yayımlandı.⁸ Fetvada cihada dayanak olarak Tevbe suresinin 41. ayeti gösterildi.⁹

Cihat fetvasında, İslâm dini ve İslâm ülkeleri aleyhine ortaya çıkan düşman hücumuna karşı, Müslümanların can ve malları ile cihada başvurmalarının yerine getirilmesi gereken bir emir (farz-ı ayn) olduğu vurgulanıyordu. Cihada karşı gelen Müslümanların günahkâr olacaklarının ihtar edildiği fetvada; İngiltere, Fransa, Rusya, Sırbistan, Karadağ ve müttefiklerinin hâkimiyet ve esaretleri altında bulunan Müslümanları bu devletlere karşı ayaklandırmak, bu devletlerin Müslüman tebaalarından toplayacakları askerleri, Osmanlı Devleti ve müttefikleri Almanya ve Avusturya-Macaristan’a karşı harp etmekten vazgeçirmek hedeflenmişti.¹⁰

Türkçe, Arapça, Farsça, Urduca ve Tatar Türkçesi ile yazılmış olan beyanname ve fetva metinleri her birinden biner adet bütün şebenderliklere (Konsolos) gönderildi. Mağribî lisanı¹¹ ile yazılmış olanlar Roma sefaretî aracılığı ile Madrid’de görevli Tahir Bey’e gönderildi. Urduca yazılanlar memur olarak Afganistan’a gönderilen Ubeydullah Efendi’ye verilmek üzere Musul Valisi’ne gönderildi. Kuzey Türkçesi ile yazılanların ise Kazan ve çevresine dağıtılması için Alman sefaretîyle işbirliği yapılacaktı. Cihat fetvalarının, Almanlar tarafından uçaklarla Fransa ordusundaki Hindistanlı, Tunuslu ve Cezayirli askerlerin buldukları bölgelere dağıtılması da planlanmaktaydı.¹²

Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’nda Sudan’daki Faaliyetleri

Savaş yıllarında Sudan ve Trablusgarp, Müslümanların yoğun olarak yaşadığı yerler olmasının yanında, coğrafi olarak Mısır’a yakın olduğundan Osmanlı Devleti ve Almanya için ayrı bir öneme sahipti. Sudan ve Trablusgarp, her iki ülke için de Mısır’a yapılacak operasyonlar açısından önemli hedeflerdi. Mısır’da İngiltere’nin çok sıkı kontrolü olduğundan Mısır’a yakın olan bu bölgede müttefikler edinmek Osmanlı ve Almanya için çok gerekliydi.¹³

1914 yılı Ağustos ayından itibaren Almanya ve Osmanlı Devleti, İtilâf Devletleri’nin Afrika ve Asya’daki sömürgelerine propaganda malzemesi, ajan ve para göndermeye başladılar. Almanya’nın sömürgesinde olan Doğu Afrika toprakları hem Pan-İslâm, hem de Pan-Afrika fikirlerinin merkezi haline geldi.¹⁴ Almanlar, 1914 yılı ekim ayında Sudan propaganda ofisi kurdular. Somali’den Darfur’dan bazı hacı kabileleri ile propaganda yapmaları için anlaştılar. Ayrıca, Sudan taburunun eski bir subayı olan Bedevî Hadendovah kabilesinden bir kişiyle de propaganda faaliyetlerinde

⁸ Ali Satan, “Hilafet ve Cihad Çağrısı”, *Derin Tarih Özel*, S. 1, İstanbul, Kasım 2014, s. 35

⁹ Tevbe suresi 41. Ayet: “انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ كُنْتُمْ إِنْ تَعْلَمُونَ”
İnfirû hıfâfen ve sikâlen ve câhidû bi emvâlikum ve enfusikum fi sebîlillâh, zâlikum hayrun lekum in kuntum ta’lemûn”.

¹⁰ F. Rezzan Ünalp, *Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin Kuzey Afrika’ya Yönelik Faaliyetleri*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2010, s. 43

¹¹ Kuzey Afrika kıyısında Mısır’ın batısında kalan ülkelerin topluca adı: Libya, Cezayir, Tunus, Fas.

¹² Rıdvan Ayaydın, “Cihâd-ı Ekber ve Sahadaki Etkileri”, *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti*, Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 70

¹³ Lüdke, *a.g.e.*, s. 155-156

¹⁴ Hülâgü, *a.g.e.*, s. 560

bulunması için anlaştılar.¹⁵ Cihat ilanı Afrika kıtasında yayılınca Afrika kıtasındaki Müslümanlar, cihadın anlamına sömürge karşıtlığını da ilave ederek cihadın anlamına sömürge karşıtı bir ton eklediler.¹⁶

Birinci Dünya Savaşı başlayınca Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Bey'in emrindeki bazı subaylar Mısır, Habeşistan ve Sudan'a gönderildi. Bu subaylar, Mısır'da Nil üzerindeki su depolarını, baraj ve mahzenleri havaya uçuracaklardı. Nil'in Habeşistan ve Sudan içindeki mecralarını değiştirmeğe çalışacaklardı. Bu subayların görevlerinden biri de Cihâd-ı Ekber'e bölge Müslümanlarının katılmalarını sağlamaktı. Ancak, İngiliz istihbarat servisi, bu gizli emirleri ele geçirerek, karşı örgütlerle bu fedailerin bir kısmını yakaladı. Sudan'da yürütülen propaganda çalışmalarında Türk ve Alman ajan ve propaganda heyetlerinin yanı sıra Yunan uyruklu tüccarlardan da faydalandı.¹⁷

Cihat çağrısı hızlı bir şekilde tüm Afrika'ya yayıldı. Ancak, cihat çağrısına en istekli destek Sudan Müslümanlarından geldi. Sudan'da İngiliz sömürge yönetimi 1906 yılında Mehdî isyanını kanlı bir şekilde bastırmıştı ve Sudanlı Müslümanların hafızalarında İngilizlerin yaptığı zulümler hâlâ canlıydı.¹⁸

Sudan'da Osmanlı Devleti lehine yürütülen propaganda faaliyetlerine Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa da destek veriyordu. Osmanlı Devleti, Almanya'nın yanında Birinci Dünya Savaşı'na girince İngiltere, Abbas Hilmi Paşa'nın Mısır hıdivliğini fiilen sona erdirdi. Abbas Hilmi Paşa da İngilizlere karşı Mısır ve Sudan'daki Müslümanları cihada katılmaya davet etti. Sudan'daki İngiliz sömürge yönetimi 1915 yılı Nisan ayında Sudan'da "*Mısır Hıdivi II. Abbas Hilmi Paşa'nın Ağzından Genelge*" başlıklı tarihsiz kitapçıkların dolaştığını tespit etti. Bu genelgelere Mısır ve Sudan halkı cihada davet ediliyordu. Bu kitapçıkta; Sudan halkına çağrılar yapılıyordu ve İngilizlerin Müslümanların kökünü kazımak ve İslâm inancını tamamen yok etmek için, her türlü dalavereye başvurdukları bildiriliyordu. Murgan Hayrullah adlı Sudanlı bir subayın da bu kitapçıkların dağıtılması görevini üstlendiğini Sudan'daki İngiliz sömürge yönetimi tespit etmişti.¹⁹ Abbas Hilmi Paşa, genelgenin devamında ise Müslümanların lideri olan Sultan'ın cihadı emrettiğini, İngilizlerin kutsal toprakları koruduklarını iddia ettiklerini ancak, kutsal toprakların üzerine bombalar attıklarını bildiriyordu. Kitapçığın birçok kopyası, Sudan Limanı'ndaki İngiliz sömürge yönetimi görevlileri tarafından pamuk balyasının içerisinde bulunmuştu. Kitapçıklar, Sudanlı şeyhlere verilmek üzere gönderilmişti. İngilizler, kitapçıklara el koyarak hedeflenen kişilere ulaşmasını engellediler.²⁰

Birinci Kanal harekâtı sırasında, Senûsîlerin Mısır'daki saldırıları devam ederken, Sudan'da Yunus Molla komutasındaki birlikler, İngiliz askerî noktalarına saldırılar düzenleyerek büyük oranda erzak ve mühimmat ele geçirdiler. Sudan'daki gelişmeler üzerine İngilizler, Kızıldeniz yoluyla bölgeye asker sevk etmeye başladılar. İngiliz ordusunda görevli bir kısım Müslüman Hintli

¹⁵ Lüdke, *a.g.e.*, s.156

¹⁶ Pesek, *a.g.m.*, s. 4

¹⁷ Ünalp, *a.g.t.*, s.73-74

¹⁸ Pesek, *a.g.m.*, s.10

¹⁹ M.M. Rahman, *The Islamic Policies of Sudan Government 1899-1924*, (Durham University, Modern Near and Middle Eastern History, Master Thesis), Durham, Augustos 1967, s.173

²⁰ Rahman, *a.g.t.*, s. 174

askerler, isyan ederek Sudan içlerine kaçtılar.²¹

Senûsî ailesinden Seyyid İdris es-Senûsî de Sudan'da Osmanlı Devleti yararına propaganda faaliyeti yürütüyordu. Enver Paşa, Senûsîlerin lideri olan Seyit Ahmet Senûsî'nin yeğeni olan İdris El Senûsî'nin, Sudan'ın batı bölgesi Darfur'un sultanı olan Ali Dinar'ı cihada katılması için ikna etmesini istiyordu. Çünkü Sudan'da Ali Dinar'ın emirleri rağbet görüyordu.²²

Ali Dinar 1898 yılında Darfur sultanı oldu. Sultan olduktan sonra, arazi sorununu çözmeye ve anarşi nedeniyle harap olan ülkesini tekrar imar etmeye çalıştı.²³ Osmanlı Devleti ile de ilişkileri geliştirmeye çalıştı. Darfur Sultanı Ali Dinar'ın, 1909 yılında Hicaz'a gönderdiği Elçi Muhammed eş-Şeyh Simâvî Efendi Hicaz Valisi'ne müracaat ederek Sultan Ali Dinar'ın Padişah'a bağlılığını bildirdi. Elçi ayrıca, Darfur Sultanlığı'nın Osmanlı Devleti idaresi altında olduğunu göstermek için kendilerine bir Osmanlı bayrağı verilmesini de talep etti.²⁴

Başkomutan Vekili Enver Paşa, 3 Şubat 1915 tarihinde Ali Dinar'a bir mektup yazdı. Mektupta; Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti ve İslâm'a yaptıkları saldırılar anlatılmaktaydı. İslâm'a karşı yapılan bu saldırılar karşısında Müslümanların halifesi olan Osmanlı Sultanı'nın cihat ilân ettiği bildirilerek her Müslüman için cihadın farz olduğu ve Müslümanların Halife'nin yanında yer alması gerektiği vurgulanıyordu. Mektupta, cihat haberinin Ali Dinar'a, Cafer Bey'e ve Şeyh Senûsî'ye Nuri Bey vasıtası ile gönderildiği bilgisi yer almaktaydı. Darfur Sultanı Ali Dinar, mektubu aldıktan sonra Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldığını ve cihat emrine uyduğunu bildirdi.²⁵ 22 Nisan 1915'te Ali Dinar tam bağımsızlığını ilan ederek Hartum'daki İngiliz sömürge yönetimine vergi vermeyi reddetti. Ardından da İngilizlere ve müttefiki Fransızlara karşı cihat ilan ederek Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldı.²⁶

Sudan'daki İngiliz sömürge yönetimi, Ali Dinar'ın Senûsîlerle birleşmesinden korkuyorlardı. İki kuvvetin birleşmesi sonucu ortaya çıkacak bir kuvvetle baş etmek için kuvvetli bir ordu ve güçlü bir sahil organizasyonu gerekecekti. Buna fırsat vermemek için sömürge güçleri harekete geçti.²⁷

İngiltere'nin Sudan sömürge yönetimi 1916 yılında, Mısır sömürge kuvvetlerinin ve 3 adet İngiliz savaş uçağının da destek verdiği bir orduyla Ali Dinar'ın ülkesine saldırdı.²⁸ İngilizlerin üstün silah gücü dolayısıyla savaşı kaybeden Sultan Ali Dinar 6 Kasım 1916 tarihinde yapılan Cebel-i Cuba muharebesinde şehit oldu.²⁹ İngilizler,

²¹ Nevzat Artuç, İttihat ve Terakki'nin İttihad-ı İslâm Siyaseti Çerçevesinde İttihatçı-Senûsî İlişkileri (1908-1918), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2013, s. 146-147

²² Lüdke, a.g.e., s. 167-168

²³ John Slight, "British Perceptions and Responses To Sultan Ali Dinar of Darfur, 1915-16", *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, C. 38, S. 2, June 2010, s.238-239

²⁴ Ahmet Kavas, "Osmanlı-Darfur Münasebetleri," *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.16, İstanbul, 2007, s.118

²⁵ Tarig Mohammed Nour, "Birinci Dünya Savaşı'nda Emperyalizme karşı Türklerin Yanında yer alan Darfur Hâkimi Ali Dinar (1898-1916)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 61, C. XXI, Ankara, Mart 2005, s. 380

²⁶ Ünalp, a.g.t., s.75

²⁷ Ü. Gülşüm Polat, *Osmanlı Devleti ve İngiltere Ekseninde I. Dünya Savaşı Yıllarında Mısır*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s.223

²⁸ Rahman, a.g.t., s. 175

²⁹ Nejdet Karaköse, "Birinci Dünya Savaşı'nda Trablusgarp Cephesi Ve Afrika Grupları Komutanı Nuri

Darfur Sultanlığı'nı 1916'da ortadan kaldırarak Sudan'ın tamamını işgal ettiler.³⁰ Sultan Ali Dinar'ın şehit olmasından sonra da Sudanlı Müslümanlar, 1917 yılı sonuna kadar Munkula ve Nuba dağları gibi yerlerde sömürgeci güçlere karşı ayaklanmalar çıkararak İngiliz sömürge yönetimiyle mücadeleye devam ettiler.³¹

Sömürge güçleri, Fas, Tunus, Trablusgarp, Somali ve Sudan'daki Müslümanların her türlü faaliyetiyle ilgili haberleri sansüre tâbi tuttuğundan Osmanlı Devleti dahi bölgedeki Müslümanların cihat çağrısı üzerine yaptıkları faaliyetlerden haberdar olamıyordu.³²

Birinci Dünya Savaşı sırasında Sudan'da Darfur Sultanı Ali Dinar'dan başka, haberdar olunan iki cihat direnişi daha ortaya çıkmıştı. Bunlar; Güney Kurdufan'daki Nuba şeflerinden biri olan Faki Ali ile Sudan'da Mehdîlerin liderlerinden biri olan Faki İn Gedir'in başlattığı cihat direnişleriydi. Bu iki lider yanlarındaki 30-40 kişilik küçük gruplarla Sudan'daki İngiliz sömürge yönetimine karşı cihat ilan ettiler. Ancak sömürge yönetimi bu iki ayaklanmayı da kısa sürede bastırdı.³³ Osmanlı Padişahı, İttihat ve Terakki liderlerinin yanı sıra Şeyhülislâm gibi dinî liderler de Sudan'a mektuplar göndererek bölgedeki Müslümanları cihada davet ediyorlardı. Şeyhülislâm Mustafa Hayri Efendi de Sudan Müslümanlarına cihada davet mektubu göndermişti.

Şeyhülislâm'ın Sudan'a Gönderdiği Mektup

Mektubu, Şeyhülislâm Mustafa Hayri Efendi³⁴ yazdı. Mektup Arapça olarak fetva suretinde yazılmıştı. Mektup soru-cevap tarzında ve karşılıklı konuşma yapılmış gibi kaleme alınmıştı. Mektupta Müslümanların kimlere karşı ve niçin savaşması gerektiğini, ayetlere, ulema kararlarına ve İstanbul'da savaşın başlamasından hemen sonra yayınlanan Cihâd-ı Ekber fetvasına da göndermeler yaparak izah etmektedir. Mektubun 1915 yılı Nisan ayında yazıldığı anlaşılmaktadır.

Paşa (Killigil)", *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 6, 2011, s. 266

³⁰ Nour, *a.g.m.*, s. 382

³¹ Ünalp, *a.g.t.*, s.77

³² Ahmet Kavas, "Fransa'nın Kuzey ve Batı Afrika'da Uyguladığı İslâm Siyaseti: Sultan Reşad'ın Yayınladığı Cihat Çağrısının Reddi Meselesi", *Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S.6, Ocak- Nisan 2000, s. 25

³³ Rahman, *a.g.t.*, s. 174

³⁴ **Şeyhülislâm Mustafa Hayri Efendi:**1867-1922 yıllarında yaşadı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli üyelerindendi. Ailesi ilmiye sınıfına mensuptu. 1897 yılında Darülfünun'da Hukuk Mektebi'ni bitirdi. Osmanlı Devleti'nin birçok yerinde adli görevlerde bulundu. 1906-1907 tarihlerinde İttihat Terakki Cemiyeti'ne katıldı. Meşrutiyet'in ilanından sonra 1908 yılında Niğde mebusu olarak Meclis-i Mebusan'a girdi. Adalet ve Evkaf nazırlıklarının yanı sıra Şura-yı Devlet reisliği yaptı. 16 Mart 1914 tarihinde şeyhülislâm oldu. 16 Mart 1914- 6 Mayıs 1916 tarihleri arasında 2 yıl 1 ay 21 gün şeyhülislâmlık yaptı. I. Dünya Savaşı başlayınca zamanın şeyhülislâmı olarak Cihad-ı Ekber Fetvası'nı verdi. Talat Paşa ile aralarındaki anlaşmazlık nedeniyle şeyhülislâmlıktan ayrıldı. I. Dünya Savaşı sonrasında İstanbul'un işgali üzerine İngilizler tarafından 28 Mayıs 1919 tarihinde Malta'ya sürgüne gönderildi. 1.5 yıl Malta'da hapis hayatı yaşadı. Burada kalp rahatsızlığı şiddetlendi. Rahatsızlığından dolayı serbest kalınca önce Roma'ya gitti. Ardından da İtalya'dan bir vapurla Antalya'ya geldi. Ankara'da Mustafa Kemal'le görüştü. Mustafa Kemal'in yeni hükümette görev alması yönündeki teklifini rahatsızlığı nedeniyle kabul etmedi. Memleketi Ürgüp'e gitti ve 7 Ağustos 1922 tarihinde Ürgüp'te vefat etti. (Kaynak: *Osmanlı Arşivinde Şeyhülislâm Fevvaları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2015, s. 21; Mehmet İpşirli, "Hayri Efendi, Mustafa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 17, İstanbul, 1998, s. 62-63; Ali Suat Ürgüplü, "Realpolitik Please: Ottoman Religious Policy on the Eve of World War One in a Letter from the Kadi of Bagdad to the SheikhuIslam", *Osmanlı Araştırmaları/ The Journal of Ottoman Studies*, S. 45, 2015, s. 297-298).

Mektupta, ulema ve Şeyhülislâm'ın toplanarak cihat fetvasını hazırladığı bildirilerek, daha önce hazırlanan Cihâd-ı Ekber Fetvası'nda gündeme getirilip cevap verilen sorular yine sorulmuş ve cevabı verilmiştir. Mektupta aynı soruların birkaç kez sorularak vurgulandığı görülmektedir. Aralarındaki bazı bağlayıcı cümleler vasıtasıyla aynı fetva soruları bir kaç sayfada tekrar edilmiştir. Mektupta Şeyhülislâm sık sık sözlerini ulemaya onaylatmaktadır. Böylece mektubu Şeyhülislâm yazmış olsa da ulemanın cihat hususunda fikir birliğinde olduğu vurgulanmaktadır. Cevap verilen sorular mektubun farklı paragrafında tekrar sorulmakta ve tekrar cevaplanmaktadır. Bu yöntemle, Müslümanlara yapılan çağrılar tekrarlanarak vurgulanmaktadır. Mektupta sık sık Sudan Müslümanlarına hitap edilmektedir. Şeyhülislâm Sudanlı Müslümanları, Osmanlı Devleti yanında cihada davet etmektedir. Mektupta bunun gerekçelerini de açıklamaktadır.

Giriş bölümünde, mektubun 6 ay önce İstanbul'da yazıldığı, Müslümanlar ile kâfirler³⁵ arasındaki savaş nedeniyle kaleme alındığı, Şeyhülislâm'ın doğu ulemalarını İstanbul'a çağırarak durum hakkında ve ne yapılması gerektiği hakkında bir toplantı yaptığı bilgisi yer almaktadır. Mustafa Hayri Efendi, Doğu ulemasıyla yaptığı bu toplantıda onlara toplantıyı bütün Müslümanlar için yaptıklarını ifade etmekte ve bu fitne zamanında İslâm'a yardım edip edemeyeceklerini sormaktadır. Ulemanın "İslâm'a yardım etmeliyiz." cevabı üzerine ise Şeyhülislâm; İngiliz ve Fransızların İslâm dinine saldırmak için geldiklerini ve Müslümanların kadınlarını, çocuklarını, mallarını kısacası her şeylerini alacaklarını söyledikten sonra, Allah'ın, düşmana karşı Emirü'l-Mü'minin'e yani Halife'ye cihat emri verdiğini belirtmiştir. Ulemaya; "Böyle bir durumda biz savaşacak mıyız yoksa savaşmayacak mıyız; silah alacak mıyız yoksa almayacak mıyız; onları engelleyecek miyiz yoksa engellemeyecek miyiz; bu cihatta Emirü'l-Mü'minin'e yardım edecek miyiz, yoksa etmeyecek miyiz?" gibi sorular sormuştur. Ulema da kendisine "evet" diyerek olumlu cevap vermiştir. Bu toplantı sonunda hazırlanan fetva kâğıdını Şeyhülislâm'ın alarak mescitte Müslümanların peygamberi Hz. Muhammed'in hırkası üzerine koyduğu bildirilmektedir.

Mektubun bundan sonraki kısmı ise ulema ile Şeyhülislâm arasında soru cevap şeklinde geçen konuşmaları içermektedir. Mektubun bazı bölümlerinde Şeyhülislâm ulemaya sorular sorarken bazı bölümlerinde de Müslüman Cemaatlere ve Sudan Müslümanlarına hitaben konuşmalar yapmaktadır. Mektubun bazı bölümleri ise, Şeyhülislâm, ulema, Müslüman Cemaatler ve Sudan Müslümanlarıyla karşılıklı konuşma yapılmışçasına yazılmıştır.

Mektupta Şeyhülislâm, Rusların, Fransızların ve İngilizlerin Müslümanlara saldırdıklarını ve Müslümanları katlettiklerini söyledikten sonra şu soruları sormaktadır; "*Bu kâfirler Müslümanları katletmeye devam edecekler mi, yoksa biz onları engelleyecek miyiz?*"

-Ulema da şu cevabı vermektedir; "*Evet, onları engellemek için savaşacağız; çünkü bu daha sevaptır. Allah da peygamber de böyle emretmiştir.*"

-Şeyhülislâm; "*Saldırmak için harp silahları ve oklar alacak mıyız, almayacak mıyız? Kâfirler bize saldırmak için arabalara ve gemilere bindiler. Onlar bize*

³⁵ Metinde o dönemin konjonktürü ve söylemleri esas alındı. Savaş şartlarından olsa gerek mektupta kâfirler ifadesi bazı paragraflarda kullanılmıştır.

saldırmadan önce biz onlara saldıracağız mıyız, yoksa saldırmayacak mıyız?”

-Ulema; *“Evet, saldıracağız.”*

Şeyhülislâm; *“Savaş çıktıktan sonra Fransız, İngiliz ve Ruslar Müslümanları katledecekler. Müslümanların mallarını, evlerini ve çocuklarını gasp edecekler. Bu kâfirlerin yaptıkları caiz mi, suç değil mi?”*

-Ulema; *“Suç, büyük bir suç!”*

Şeyhülislâm; *“Fransız, İngiliz ve Rus ülkesinde kalan Müslümanlar; bu savaşta Müslümanlara destek vermezlerse ve cihada çıkmazlarsa bu Allah’ı kızdırmayacak mı?”*

-Ulema; *“Bu savaşta cihada çıkmak vaciptir. Mecburlar.”*

Bu karşılıklı konuşma tarzında yazılanlardan sonra mektup, Şeyhülislâm’ın Müslümanlara genel olarak yaptığı çağrılarla devam etmektedir. Bu hitabında, Fransa, İngiltere ve Rusya’daki Müslümanları uyararak, kâfirlerden bir şey almamalarını ve onlara destek vermemelerini istemektedir. Fransa, İngiltere ve Rusya’daki Müslümanlardan İslâm dinine sahip çıkmalarını ve Emîrû’l-Mü’minîn’e (Halife’ye) destek vermelerini isteyerek Emîrû’l-Mü’minîn’e destek vermenin İslâm’ı desteklemek olduğunu belirtmektedir.

Şeyhülislâm, Müslüman cemaatlere çağrıda bulunarak Fransız, İngiliz ve Rus düşmanlara ne yemek ne su ne de hayvanlarını, hiçbir şeylerini vermemeleri hususunda uyararak Fransız, İngiliz ve Ruslara destek verenleri Allah’ın cezalandıracağını bildirmektedir.

Mektubun devamında tekrar ulemaya hitaben *“Ben size cihadı emrettim; çünkü Allah böyle istiyor.”* dedikten sonra, Müslümanlara yardım edenleri, onları destekleyenleri engellemeyin uyarısında bulunmaktadır. Bu cümleden de Şeyhülislâm’ın Osmanlı Devleti’nin savaş sırasında müttefiki olan ülkeleri kastettiği anlaşılmaktadır. Şeyhülislâm, mektubun (kâğıdın) her kimin eline geçerse, cihada çıkması için başkalarına da ulaştırmasını istemektedir.

Mektubun bir bölümünde de özel olarak Fransa’da yaşayan Müslüman cemaatlere hitap ederek, onlardan, Fransa yanında savaşa katılmamalarını ve Fransızlara destek vermemelerini isteyerek, onları İslâm dini için savaşmaya, Müslümanlara destek vermeye çağırmakta ve kâfirlere destek verenlerin Allah’ın azabına uğrayacaklarını, Allah’ın gazabından korkanların Fransızlara destek vermemesini istemektedir. Fransa Müslümanlarından canlarıyla ve mallarıyla beraber Fransa’dan kaçıp Osmanlı Devleti’ne katılmasını istemekte ve ancak böyle davranırlarsa canlarını, dinlerini ve dünyalarını koruyabileceklerini bildirmektedir.

Mektubun devamında ulemaya hitap ederek; İngiltere, Fransa ve Rusya gibi ülkelerde kalan Müslümanların kâfirlerce katledileceklerini, kadın, çocuk ve mallarının gasp edileceğini bildirdikten sonra cihada katılmayana Allah’ın ceza vereceğini, cihada katılmayanların Allah’a hesap vereceklerini, zamanın cihat zamanı olduğunu ve Allah’ın cihadı ve kâfirlere saldırmayı emrettiğini bildirmektedir.

Mektupta, âlimlere de hitap ederek; her kim Müslüman ailesinde ise onun Müslüman olduğunu ve Müslümanların onlara yardım etmesi gerektiğini belirttiikten sonra tekrar Müslümanlara, Fransız, İngiliz ve Ruslara yaşamaları için yiyecek ve destek vermemelerini emrederek, destek veren kişinin Allah’a karşı savaşmış olacağını bildirmektedir.

İslâm ulemasını da uyarak, onlardan Allah'ın sevabını almak istiyorlarsa gece gündüz uyumadan, Müslümanlara dualarıyla bu fitnede (savaşta) destek vermelerini istemektedir.

Şeyhülislâm, mektubun (kâğıdın) kimin eline geçerse başka kişilere de vermesini, hatta İngiliz ve Fransızlara da mektubun ulaştırılmasını istemektedir. Bu uyarıyı, mektubun değişik paragraflarında sık sık yapmaktaydı. Fransa'da kalan Müslümanlara mektupta özel olarak yaptığı hitapta; bu kâğıt kendilerine ulaştığı takdirde, suçlu olsalar dahi Osmanlı Devleti tarafına geçmelerini isteyerek, onlardan canlarını ve mallarını Fransızlardan kaçırmalarını istemektedir.

Mektubu Sudan Cemaati'ne göndereceğini, böylece herkesin, Müslümanlarla kâfirler arasında ne olduğunu anlayacağını, bu mektupla kendisinin Sudanlıları uyarmak istediğini bildirmektedir. Sudan Cemaati'ne mektupta hitaben: *“Kim Allah ve Resulünden korkuyorsa kâfirlere destek vermez.”* diyerek de Sudanlıları ikaz etmekteydi.

Şeyhülislâm şu cümlelerle mektubunu sonlandırmaktaydı: *“Kim bizim milletimize destek veriyse Emîrül-Mü'minîn'i desteklemiştir. Kim Emîrül-Mü'minîn'i desteklemişse İslâm'ı desteklemiştir. Bu Emîrül-Mü'minîn emridir ki; Fransız, İngiliz ve Rus'a ülkenizden bir şey vermeyin. Çünkü onlar Allah'ın düşmanıdır. Müslüman'ın düşmanıdır. Müslüman cemaatler, bu zamanda İngiliz, Fransız ve Ruslara itaat etmeyin; çünkü bu zaman cihat zamanıdır. Ve Sudan Müslüman cemaati unutmayın, ben bu kâğıdı (mektubu) sizi cihada davet etmek için gönderdim. Bu kadar, selâmla”*

Sonuç

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na girdikten sonra, maddi ve manevî tüm imkânlarını seferber ederek gerek Osmanlı topraklarında, gerekse farklı coğrafyalarda yaşayan Müslümanları da savaşa katmak için veya en azından onların düşman ülkelere yardım etmesini önlemek için cihat ilan etti. Cihat ilan etmek; İslâm devletlerinin geleneksel olarak başvurdukları bir yöntemdi. Cihat ilanı ile hem savaşın İslâm hukuku açısından meşru olduğu Müslümanlara gösterildi hem de Müslümanların dini duygularına da hitap edilerek onların desteği alınmaya çalışıldı. Bu amaçlar doğrultusunda devrin Osmanlı Şeyhülislâm'ı Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi başkanlığında İstanbul'da toplanan ulema oy birliği ile savaşın gayesini ve gerekçelerini ortaya koyan bir cihat fetvası hazırladı. Ardından da bu fetva halka okunarak Cihâd-ı Ekber'i ilan ettiler.

Cihat fetvası farklı dillerde çoğaltılarak Müslümanların yaşadığı coğrafyalarda halka dağıtıldı. Bu fetvaların yanı sıra Osmanlı Devleti'nin üst düzey yöneticileri olarak Padişah Sultan Mehmet Reşad, Ordu Komutanı Enver Paşa ve Şeyhülislâm Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi, dünyanın değişik yerlerindeki Müslüman toplumlara mektuplar yazarak onları Osmanlı Devleti yanında, İtilâf Devletleri'ne karşı cihada davet ettiler. Şeyhülislâm da Sudan Müslümanlarına savaş sırasında gönderdiği mektupta bir dinî lider olarak Sudan Müslümanlarını Allah yolunda savaşmak için cihada davet etti. Şeyhülislâm mektupta, savaşın gerekçelerini ve niçin Osmanlı Devleti yanında savaşa katılmaları gerektiğini izah etmekteydi. Osmanlı Devleti'yle savaşan İngiliz, Fransız ve Ruslara karşı neler yapmaları gerektiği ve onlara nasıl davranılması gerektiği hususunda sık sık Müslümanları uyarmaktaydı. Mektupta Emîrül-Mü'minîn olarak

Halife'nin Müslümanların lideri olduğu ve Emîrî'l-Mü'minîn'e itaat etmenin önemi ve gerekliliği de vurgulanarak tekrarlanmaktaydı.

Diğer İslâm toplumlarında olduğu gibi Sudan Müslümanları da genel olarak bu davete sempatiyle baktılar. Sömürge altında yaşayan Müslüman topluluklar, Osmanlı Devleti'nin cihat ilanını, sömürgecilerden kurtuluş için bir çare olarak gördüler.

Osmanlı Devleti ve müttefiki Almanya cihat fetvasını silahlarla, cephanelerle, mühimmatlarla ve parasal olarak yeterince destekleyemedi. Sömürge yönetimine karşı ayaklanan Müslüman toplumlara ve liderlere verilmek istenen silah ve mühimmat desteği zamanında ulaştırılamadı. İtilâf Devletleri de yaptıkları kara propagandalarla ve asılsız iddialarla Müslümanların kafalarını karıştırdılar. Bu durum da Cihâd-ı Ekber ilanından beklenen sonucun alınmasını engelledi.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Osmanlı Arşivinde Şeyhülislâm Fetvaları, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2015.

İngiltere Savaş Müzesi Arşivi (Imperial War Museum), Londra, İngiltere IWM, K.3499, The Book Of Fighting From Shaikh Of Islam To All Black People.

Araştırma Eserleri

ARTUÇ, Nevzat, *İttihat ve Terakki'nin İttihad-ı İslâm Siyaseti Çerçevesinde İttihatçı-Senûsî İlişkileri (1908-1918)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2013.

AYAYDIN, Rıdvan “Cihâd-ı Ekber ve Sahadaki Etkileri”, *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti, Kitabevi*, İstanbul, 2015, s.67-79.

HÜLAGÜ, M. Metin “Pan-İslâmist Faaliyetler (1914-1918)”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 556-566.

KARAKÖSE, Nejdet, “Birinci Dünya Savaşı'nda Trablusgarp Cephesi ve Afrika Grupları Komutanı Nuri Paşa (Killigil)”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 6, 2011, s. 251-282.

KAVAS, Ahmet “Fransa'nın Kuzey ve Batı Afrika'da Uyguladığı İslâm Siyaseti: Sultan Reşad'ın Yayınladığı Cihat Çağrısının Reddi Meselesi”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 6, Ocak- Nisan 2000, s. 23-49

KAVAS, Ahmet “Osmanlı-Darfur Münasebetleri”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.16, 2007, s. 105-120.

LÜDKE, Tilman, *Jihad Made In Germany: Ottoman and German Propaganda and Intelligence Operations in the First World War*, Lit-Verlag, Münster, 2005.

NOUR, Tarig Mohammed “Birinci Dünya Savaşı'nda Emperyalizme karşı Türklerin Yanında yer alan Darfur Hakimi Ali Dinar (1898-1916)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 61, C. XXI, Mart 2005, s. 367-383.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Hayri Efendi, Mustafa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 17, İstanbul, 1998, s. 62-64.

ÖZEL, Ahmet, “Cihad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C.

- 7, İstanbul, 1993, s. 527-531.
- PESEK, Michael “*Jihad Made in Germany. German Propaganda in East Afrika during to First World War, 1914-18*”,
(www.academia.edu/3677712/Jihad_made_in_Germany._German_propaganda_in_East_Africa_during_the_First_World_War_1914-18; erişim tarihi: 18/04/2017).
- POLAT, Ü. Gülsüm, *Osmanlı Devleti ve İngiltere Ekseninde I. Dünya Savaşı Yıllarında Mısır*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015.
- RAHMAN, M.M., *The Islâmic Policies of Sudan Government 1899-1924*, (Durham University, Modern Near and Middle Eastern History, Master Thesis), Durham, Agustus 1967.
- SATAN, Ali, “Hilafet ve Cihad Çağrısı”, *Derin Tarih Özel*, S. 1, Kasım 2014, s. 32-37.
- SLIGHT, John, “British Perceptions And Responses To Sultan Ali Dinar Of Darfur, 1915–16”, *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, C. 38, S. 2, June 2010, s. 237-260.
- ÜNALP, F., *Rezzan, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'ya Yönelik Faaliyetleri*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2010.
- ÜRGÜPLÜ, Ali Suat, “Realpolitik Please: Ottoman Religious Policy on the Eve of World War One in a Letter from the Kadi of Bagdad to the SheikhuIslam”, *Osmanlı Araştırmaları/ The Journal Of Ottoman Studies*, S. 45, 2015, s. 297-331.
- ÜRGÜPLÜ, Ali Suat, *Şeyhülislâm Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

هذه الورقة من شيخ الاسلام المسمر خير امير فق قال ان هذا الوقت من الورقة ورقة الجهاد
بم المؤمن والكفرين كتبها هذه الورقة في شهر رمضان في قرية اسطيم
التي كتبها في السنة في عام الزمان شيخ الاسلام المسمر خير امير فجمع علماء
المشرو في قرية اسطيم ليعمل لهم ، قال لهم يا علماء عباد الله هل لكم بسلام قد قام
الفتنة فانه لانتم قال لهم هذا اقام الفتنة هل ينبغي لكل مسلم ان يعين للاسلام ام قالوا
نعم ثم قال لهم ان انفسهم في مسمر فقاموا اليخرجون خير الاسلام ثم اتوا مال
المسلمين ونسبهم واولادهم وكل شيء مما كان في يد المسلمين وان الله في اعتراف امير
المؤمنين لواء الجهاد هم من ينبغي ان يقاتلوا واستقاموا بعضنا
يشتم الله الاساقفة الجور والنجير امير للمؤمنين في هذه الجهاد ثم قالوا نعم ان هذا
الامر هو ينبغي ان يقاتلهم قال لهم يا حضرة العلماء السنة اذا كان الحزبين ومن خاف
الكفرين ومن كان في ارض انفسهم في ارض شرقية في ارض جزس ينبغي ان يقاتل
ماله واولاده ونسبه ثم لم يرد خير الاسلام لخواه اهل لا يتفليد الله له ثم يخذبه
عذبا ايما ثم قالوا نعم سيقض الله له ثم يخذبه بقرابه فقل انهم
يا حضرة الجماعة كذا حذو من اهل المسلمين اذا كان هم مسلم له يقو خير
الاسلام هل لا يقض الله به فانو نعم ثم قال لهم يا حضرة الجماعة ان المسلمين
علماء السنة ان هذا الزمان زمان الجهاد لله فدا امر الله بكم جهاد من جهاد الكفرين
ثم اتوا شيخ الاسلام من الورقة بيده ثم وضعها هو اثبات رسول الله عليه وسلم
في المسجد لله ايضا قال شيخ الاسلام ان هذا الزمان زمان الجهاد لله فدا امر الله بكم جهاد الكفرين
ان هذا امير المؤمنين فدا امر الله بكم جهاد من جهاد الكفرين
ايضا جماعة علماء السنة لانظمو انفسهم في مسمر ورضع حقيقة لهم عداة الله ايضا
يا جماعة المسلمين لا تقبلوا في هذه الزمان ان هذا الزمان زمان الجهاد لا تنوم يا جماعة
السمو ان رسالتهم هذه الورقة تبييها للمسلمين الجهاد لله

هذا وسلم

Ek. 2. Şeyhülislâm'ın Sudan'a Gönderdiği Mektubun Türkçesi

“Bu belge 6 ay önce İstanbul'da yazıldı. Bu belge (kâğıt) Müslümanlar ve kâfirler arasındaki fitne (savaş) için yazıldı. Bu kâğıtta; Şeyhülislâm, Doğu Ulemalarını, bu zamanda ne olduğunu sormak için İstanbul'da bir toplantıya çağırdı.

Şeyhülislâm: Kâfirler, Rus, Fransız ve İngilizler Müslümanlara saldırıyorlar, onları katlediyorlar. Müslümanların kadınlarını, çocuklarını ve mallarını gasp ediyorlar. Ya bu kâfirler buna devam edecek, ya da biz onları engelleyecek miyiz? diye sordu.

-Ulema: Hayır onları engellemek için savaşacağız. Çünkü bu daha sevaptır, Allah ve peygamber de böyle emretmiştir.

Şeyhülislâm: Saldırmak için harp silahları ve oklar alacak mıyız, almayacak mıyız? Kâfirler bize saldırmak için arabalara ve gemilere bindiler. Onlar bize saldırmadan önce biz saldıracağız. Ya da saldırmayacağız.

-Ulema: Evet, saldıracağız.

Şeyhülislâm: Savaş çıktıktan sonra Fransız, İngiliz ve Ruslar Müslümanları katledecekler. Mallarını, evlerini ve çocuklarını gasp edecekler. Bu kâfirlerin yaptıkları caiz mi, suç değil mi?

-Ulema: Suç, büyük bir suç!

Şeyhülislâm: Fransız, İngiliz ve Rus ülkesinde kalan Müslümanlar; bu savaşta Müslümanlara destek vermezlerse ve cihada çıkmazlarsa bu Allah'ı kızdıracak değil mi?

-Ulema: Bu savaşta cihada çıkmak vaciptir, mecburlar.

Müslüman Cemaatler! Fransa, İngiltere ve Rusya'da kalanlar, kâfirlerden bir şey almayın. Kâfirlere destek vermeyin, dinimize destek verin. Kim bize destek veriyorsa Emîrül-Mü'minîn'e destek veriyor. Kim Emîrül-Mü'minîn'e destek veriyorsa İslâm'a destek veriyor.

Müslüman Cemaatler! Kimse Fransız, İngiliz ve Rus'a bir şeyini vermesin. Ne yemek, ne su ne de hayvanlarınızı verin. Kim bunlara destek verirse Allah'ım onlara ceza verecek.

Sudan Cemaati! Kim Allah ve Resûlü'nden korkuyorsa kâfirlere destek vermez.

Şeyhülislâm Ulema'ya şöyle dedi: Ben size cihadı emrettim; çünkü Allah böyle istiyor.

Şeyhülislâm: Bize bu zamanda kim destek veriyorsa engellemeyin. Kim olursa olsun bu kâğıdı aldıysa cihada çıkması için başka kişilere vermeli.

Müslüman cemaatler! Siz Kullar! Fransa'da yaşayanlar, Fransa yanında savaş etmeyin. Onlara destek vermeyin. Dinül-İslâm yanında savaş edin ve İslâm'a destek verin. Kim kâfirlere dertsek verirse Allah'ın azabına uğrayacak.

Fransa Müslümanları! Kimin suçu varsa ve Allah'tan, azaptan korkuyorsa, Fransızlara destek vermeyin. Fransa'dan kaçın bize gelin bize katılın. Siz ve mallarınız bize katılınsın. Çünkü bizim yanımızda dininizi ve dünyanızı koruyabilirsiniz.

Bu mektup (kâğıt) Şeyhülislâm Hayri Bin Emir'den 6 ay önce İstanbul'da Müslümanlarla kâfirler arasındaki Cihat zamanında yazıldı. Bu kâğıt fitne (savaş) nedeniyle yazıldı.

Şeyhülislâm Hayri Bin Emir, Doğu Ulemasıyla toplantı yaptı. Toplantıda onlara sordu: Allahın kulları, bu fitne biliyor musunuz niçin? –Ulema, hayır dedi. Şeyhülislâm; ben bu toplantıyı bütün Müslümanlar için yaptım. İslâm'a yardım etmeli miyiz, Yoksa etmemeli miyiz?

-Ulema: Hayır, etmeliyiz, dedi.

Şeyhülislâm: İngiltere ve Fransızlar geldiler dini İslâm'a saldırmak için. Bunlar Müslümanların mallarını, kadınlarını, çocuklarını her şeylerini alacaklar. Allah; Emirül Müminine cihat emri verdi. Bu halde biz savaştığımız, yoksa savaşmayacağız mıyız? Silah alacağız mıyız, yoksa almayacağız mıyız? Onları engelleyecek miyiz, yoksa engellemeyecek miyiz?

Bu cihatta Emirül Müminine yardım edecek miyiz, yoksa etmeyecek miyiz?

- Ulema: Evet, dediler.

Şeyhülislâm Ulema efendilerim, her kim kâfir İngiltere, Fransa ve Rusya ülkelerinde kalıyorsa, kâfirler bu kalan Müslümanları katledecekler, mallarını, kadınları ve çocuklarını gasp edecekler. Kim cihada gitmezse bunun için Allah ona ceza verecek. O cihada katılmayanlar Allah'a hesap verecekler.

Şeyhülislâm: Âlimler, her kim Müslüman ailesinde ise o Müslüman'dır. İslâm onlara yardım etmelidir. Ulemalar, bu zaman cihat zamanıdır. Allah cihadı emretti ve Allah'ım kâfirlere saldırmayı emretti.

Sonra Şeyhülislâm kâğıdı aldı mescitte peygamberimizin elbisesi (kıyafetleri) üstüne koydu.

Şeyhülislâm: Müslüman Cemaatler! Bu mektubu Sudan Cemaatine göndereceğim. Çünkü herkes, bizimle kâfirler arasında ne oluyor anlayacak. Bu mektubu onları uyarmak için göndereceğim.

Şeyhülislâm: Her kişiye emredeceğim. Fransız, İngiliz ve Ruslara yaşamaları için yiyecek ve destek vermeyin ve kim destek verirse Allah'ın karşısında savaşmış olacak.

Şeyhülislâm: Ulema Cemaatleri! Kim Allah'ın sevabını almak istiyorsa uyumasın! Yatmasın! Bize dualarınızla bu fitnede destek verin. Kim bu kâğıdı aldıysa başka kişilere de versin. Hatta İngiliz ve Fransızlara da bu kâğıt ulaşsın.

Fransa'da kalan Müslümanlar! Bu kâğıt size ulaşırsa, hatta siz suçlu olsanız bile bizim yanımıza gelin. Canlarınızı ve mallarınızı Fransızlardan kaçırın.

Şeyhülislâm: Kim bizim milletimize (Müslümanlara) destek verdi. Emirül Müminini desteklemiştir. Kim Emîrül-Mü'minîn'i destekledi, İslâm'ı desteklemiştir.

Bu Emirül Müminin emridir ki, Fransız, İngiliz ve Rus'a ülkenizden bir şey vermeyin. Çünkü onlar Allah'ın düşmanıdır. Müslüman'ın düşmanıdır.

Şeyhülislâm: Müslüman Cemaatler! Bu zamanda kâfirlere itaat etmeyin. Çünkü bu zaman cihat zamanıdır. Ve Sudan cemaati unutmayın ben bu mektubu (kâğıdı) sizi cihada davet etmek için gönderdim.

Bu kadar, selâmla.